

город-Сіверського духовного училища:

Ісаак Мазепа – український політичний, державний діяч, керівник уряду УНР періоду Директорії;

Петро Смолічев – український археолог, історик, краєзнавець;

Микола Кибальчич – винахідник;

Олексій Грищенко – художник, графік, мистецтвознавець, мемуарист;

Гаврило Пясецький – дворянин, історик, педагог, статський радник, член Орловської вченої архівної комісії;

Олександр Липський – дійсний статський радник, керував «Домом призрения» у Санкт-Петербурзі;

архієпископ Феодосій (Микола Феодосієв) – архієпископ Віленський і Лідський (до 1939 р.).

Таким чином, матеріали духовних видань Чернігівської єпархії, які виходили у другій половині XIX – на початку XX ст., дозволяють відновити окремі сторінки історії Новгород-Сіверського духовного училища в даний історичний період.

ПОСИЛАННЯ

1. Отчет о приходе, расходе и остатке сумм епархиального ведомства по Новгород-Северскому духовному училищу за 1877 год // Черниговские епархиальные известия (далі – ЧЕИ). – 1879. – № 6. – Часть официальная. – С. 99–102.

2. Журнал съезда духовенства Новгород-Северского училищного округа // ЧЕИ. – 1869. – № 2. – Часть официальная. – С. 147–153.

3. Некролог А.В. Троицкого // Черниговский церковно-общественный вестник. – 1915. – № 2. – С. 4; 1917. – 10 січня. – С. 4.

4. Список служащих в Новгород-Северском духовном училище за 1899–1900 учебный год // ЧЕИ. – 1900. – № 17. – Часть официальная. – С. 416–419.

5. Журнал съезда депутатов духовенства Новгород-Северского училищного округа // ЧЕИ. – 1880. – № 10. – Часть официальная. – С. 129.

6. Разные известия по епархии // ЧЕИ. – 1880. – № 15–16. – Часть официальная. – С. 177–189, 191.

7. Акт временного ревизионного комитета по Новгород-Северскому духовному училищу // ЧЕИ. – 1908. – № 6. – Часть официальная. – С. 188–189.

8. Объявление // Черниговский вестник. – 1917. – № 5. – С. 1.

Блакитний М.М. Новгород-Северское духовное училище по материалам духовной периодики Черниговщины (вторая половина XIX – начало XX вв.)

В статье говорится об истории Новгород-Северского духовного училища во второй половине XIX – в начале XX вв. по материалам епархиальной прессы Черниговщины.

Ключевые слова: Черниговская епархия, училище, ученик, округ.

Blakitny M.M. Novhorod-Siverskyi religious school on the materials of the spiritual periodicals of Chernihiv region (the second half of the XIX - the beginning of the XX centuries)

The article talks about the history of the Novhorod-Siverskyi religious school in the second half of the XIX - at the beginning of the XX centuries on the materials of the diocesan press of Chernihiv region.

Key words: Chernihiv diocese, school, student, district.

05.02.2019 р.

УДК 94(477):908

Н.В. Міллер

Т.М. Рязанова

ТАЄМНИЦІ РОДИНИ МУРАШКІВ, АБО ХТО РОБИВ ІКОНОСТАСИ ДЛЯ ВОРОНІЗЬКИХ ЦЕРКОВ?

Робота написана до 175-річчя від дня народження відомого художника, педагога, засновника Київської рисувальної школи – Миколи Івановича Мурашка. У статті розглядаються деякі родинні таємниці відомих митців Мурашків, подаються нові матеріали щодо проживання сім'ї Мурашків у містечку Воронеж (колишнього Глухівського повіту).

Ключові слова: Л.І. Леонтєва, М.І. Мурашко, О.І. Мурашко, О.О. Мурашко, художник, іконописець, родина Мурашків, Воронеж, Покровська церква, Власкови, Бардакови.

Розвиток українського художнього мистецтва, його історію не можна уявити без творчості цілої плеяди видатних майстрів пензля, серед яких чільне місце посідає родина живописців Мурашків. Вихідцями з неї є: Олександр Олександрович Мурашко (07.09.(н. ст.)1875–14.06.1919), визначний український живописець, педагог, громадський діяч; Микола Іванович Мурашко (20.05.(н. ст.)1844–22.09.(н. ст.)1909) – художник, педагог, мистецтвознавець, критик та історик мистецтва, фундатор першої національної художньої школи; Олександр Іванович Мурашко (1833(?)–1910) – знаний іконописець, майстер іконостасів, різьбяр по дереву, чий іконостас становлять самобутнє явище сакрального мистецтва України другої половини XIX – початку XX ст.

Актуальність роботи вбачаємо у важливості розширення краєзнавчих досліджень, вивченні історії рідного краю та його непересічних особистостей, до яких і належить родина художників Мурашків. Новизна статті полягає в тому, що вперше досліджуються зв'язки відомих митців із містечком Воронежем колишнього Глухівського повіту (нині Шосткинський район Сумської області). Наразі залишається зовсім невивченим глухівський період проживання родини. Ані місця, де мешкали Мурашки (хоча одна з вулиць Глухова нещодавно названа їхнім ім'ям) і де знаходилась їхня іконописна майстерня, ані парафії, до якої належала родина, донині не встановлено. Жодна краєзнавча стаття попередніх років [1; 2; 3; 4; 5] не дає відповіді на поставлені запитання. Автори просто констатують факт, що Микола Мурашко народився у Глухові в родині різьб'яра іконостасів; у ньому і пройшло його дитинство. Насправді, у життєписі цієї родини існує багато білих плям. Поштоухом до проведення дослідження стали деякі відомості з сімейних таємниць родини Мурашків, які знайомі, гадаємо, тільки краєзнавцям Воронежа. Отже, метою нашої роботи є вивчення біографій представників родини Мурашків – відомих художників, іконописців, фундаторів української мистецької школи, та дослідження фактів їхнього проживання у Воронежі й родинних і дружніх зв'язків із деякими вороніжцями.

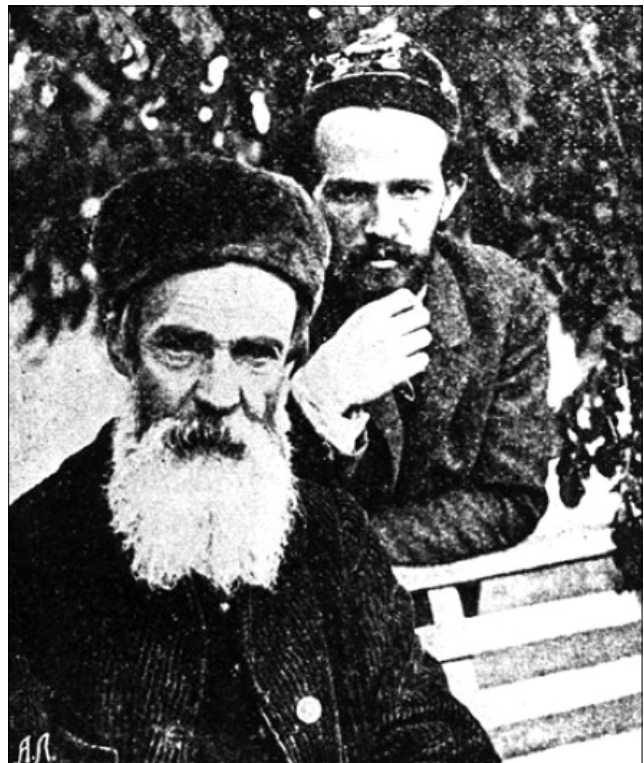
Відомий виходець із Воронежа, вчений, етнограф, археолог і краєзнавець Іван Спиридонович Абрамов (1874–

1960) вважав Миколу Івановича Мурашка своїм земляком. Він писав, що М. Мурашко, не закінчивши Петербурзької академії мистецтв через хворобу, повернувся до Воронежа, де і проживав певний час [6]. Слово «повернувся» наштотує на думку, що до цього він також мешкав у Воронежі.

Ще один воронізький краєзнавець, Микола Артемович Андреев (1920–1995), у своїх статтях з історії Воронежа, спираючись на спогади Олександри Феофанівни Бугославської (дружина Петра Івановича Бугославського, кандидата богослов'я, автора ряду видань як на світську, так і релігійну тематику, сина священника воронізького Соборно-Михайлівського храму 1867–1911 рр. Івана Кириловича Бугославського), повідомляв, що отримав від неї архівні документи XIX ст. Серед них була фотографія Олександра Івановича Мурашка з дарчим написом І.К. Бугославському (датована 1893 роком) як від «попечителя» Воронізької двокласної церковно-вчительської школи завідувачу І.К. Бугославському. Світлина зберігається в архівному відділі краєзнавчого музею м. Шостки Сумської області. «Старанням протоієрея Іоана Бугославського церковно-вчительська школа була добре упорядкована. При ній було побудовано гуртожиток для учнів, лазня і перша у Воронежі бібліотека. [...] Піклувальником школи з 1904 року перебував київський купець Олександр Іванович Мурашко – батько відомого українського художника Олександра Олександровича Мурашка. Олександр Мурашко щорічно виділяв для школи як грошові кошти, так і цінне обладнання. 1907 року ним було виділено 50 рублів для придбання фізичного кабінету. Наступного року він подарував кіот (засклена рама або шафа) з іконою вартістю 200 рублів, три ліжка з матрацами й рукомийник для шкільної лікарні. Він щороку присилав по 25 рублів на придбання книг для роздачі учням, які закінчили двокласну школу» [7]. Чому така щедрість до вороніжців? Сподіваємось, що наше дослідження дасть відповідь на це запитання.

М.А. Андреев повідомляв, що він записував спогади про Мурашків від його воронізьких родичок – Людмили Йосипівни Леонтєвої (у дівочтві Бардакової, по матері Власкової) та її рідної сестри Надії Йосипівни, у заміжжі Квицинської. Ось тут і починається найцікавіше. Дійсно, листи до Миколи Артемовича зі спогадами про Мурашків від Л.Й. Леонтєвої (1872–1966) знаходяться нині в особистому фонді Андреева у ЦДІАУ в Києві [8].

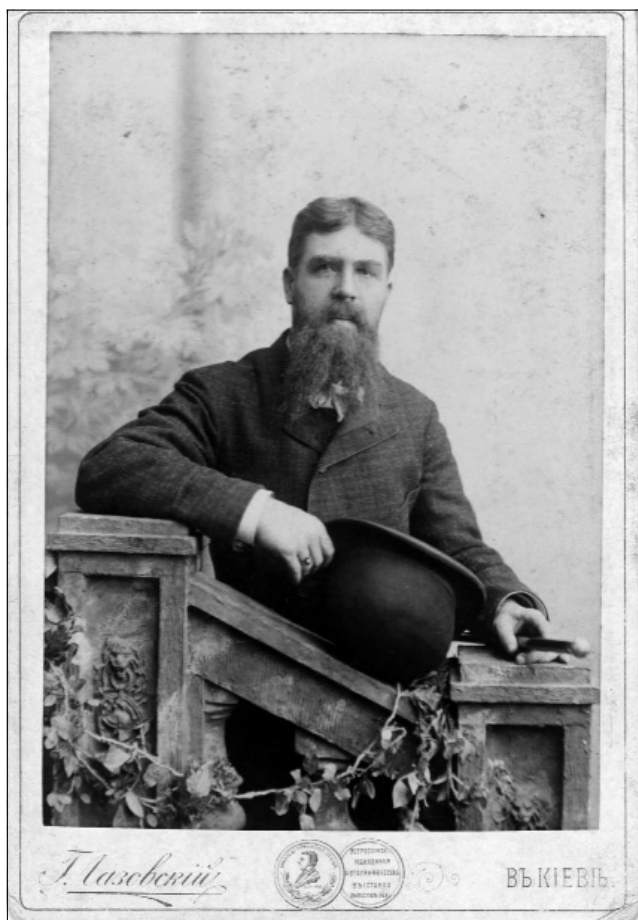
Ці спогади, на нашу думку, повинні були викликати інтерес у мистецтвознавців. Їх копії у друкованому вигляді Людмила Йосипівна відсилала ще у 60-х роках минулого століття тодішній дослідниці творчості О.О. Мурашка Ларисі Григорівні Членовій. Але вони чомусь не були взяті до уваги. Сучасні ж дослідники життєпису Мурашків, хоча і посилаються на ці листи, але не вірять у правдивість викладеного там матеріалу. Ми вважаємо, що дослідник повинен триматися за кожну ниточку, адже іноді вона може виявитися початком «клубка Аріадни». Воронізькі краєзнавці не були такі скептичні до спогадів своєї землячки, яка походила із славетного дворянського роду

Микола і Олександр Мурашки

Уласків-Власків, була сучасницею відомих особистостей Воронежа, і, врешті-решт, була родичкою родини Мурашків. Ми вирішили провести своє дослідження, яке привело нас до непередбачуваних результатів. Далі будемо спиратися на листи Л. Леонтєвої й підтверджувати чи заперечувати факти віднайденими документами.

Людмила Йосипівна у листі до М.А. Андреева констатує той факт, що родина Мурашків переїхала з Глухова, де Іван Мурашко тримав іконописну майстерню, до Воронежа ще на початку 30-х років XIX ст.: «Отец Александра Ивановича Мурашко переехал из Глухова в Воронеж приблизительно 1830 года и Александр Иванович родился 1833 г. в Воронеже, а Николай Иванович, его брат, родился в 1844 году» [8, арк. 2]. На жаль, нам не вдалося знайти записів у метричних книгах про їхнє народження у Воронежі за їх відсутністю за ці роки по воронізькій церкві Успіння Пресвятої Богородиці. За місцем проживання, на яке указала Людмила Йосипівна (район цукрового заводу, навпроти магазину), родина Мурашків мала відноситись до цієї парафії. Хоча тут є одне «але». У одному з листів Миколи Мурашка від 6 липня 1867 року до свого товариша по Петербурзькій академії мистецтв Адріана Вікторовича Прахова є такі рядки: «Адриан Викторович (приехал к родным после 2 лет отсутствия). 11 мая вечером я приехал в одно из имений Кочубея (отсюда до дома НМ четыре часа ходу, но хозяева предложили отдохнуть с дороги; через управляющего нанял крестьянских лошадей «величиною с телят»). Я выпил стакан чаю у управителя, причём он, вероятно, не имея возможности похвалить чай, хвалил воду. Вода, говорит, у нас отличная – я согласился, вода, говорю, точно очень хороша. Так мы и потопали

О.І.Мурашко

до Воронежа [...]. Воронеж перед глазами со всеми своими семью церквами; из их я сейчас отличив покрову (церква Покрови Пресвятої Богородиці – автори). Мила мне эта церква корабликом, в которой я так часто надоедал Богу своими детскими молитвами и просьбами.

Я вошел во двор; все мне ново и не знакомо, выстроилось без меня (братьев не было, родители не сразу узнали, один из братьев женат...) [9].

Виходячи з наведених у листі фактів, можемо констатувати правдивість слів авторки листа до воронізького краєзнавця. «Але» полягає у тому, що, певно, пізніше Мурашки перейшли до парафії церкви Покрови Пресвятої Богородиці, яка знаходилася за якихось 500 метрів від їхнього будинку.

Опрацювавши наявні метричні книги усіх воронізьких церков, автори статті знайшли декілька записів, що стосуються родини Мурашків і підтверджують їхнє проживання у Воронежі. У першому записі за 1862 рік (церква св. Покрови, розділ «Шлюби») читаємо, що «поручителем» на вінчанні Йосипа Йосиповича Бардакова й Ганни Омелянівни Власкової (це батьки Л.Й. Леонтьєвої, авторки листів до краєзнавця М. Андреева) був воронізький купецький син Олександр Іванович Мурашко [10, арк. 167 зв.]. Другий запис за 1862 рік (церква св. Покрови, розділ «Померлі») повідомляє, що 15 лютого померла дочка купця

третьої гільдії Івана Мурашка дівчиця Степанида від сухот, похована «при кладбищенской церкви» [10, арк. 171 зв.].

Повідомлення про смерть сестри Степаниди знаходимо й у Щоденнику Миколи Мурашка: «Глубокой осенью мы были в Воронеже уже с родителями. Дорогая сестра голубка была тяжело больна и умирала. Я прожил в семье до конца февраля. Наша дорогая Стеня умерла...» [11, арк. 250].

Наступний запис у метричній книзі (1863 рік, розділ «Народження») дає підказку до розкриття однієї з таємниць родини Мурашків: «2 ноября 1863 г. от купеческого сына 2 гильдии Александра Иванова сына Мурашко и его законной (виділення – автори) жены Марии Емельяновой дочери родился сын Михаил. Восприемники: магистр Гавриил Михайлов сын Пясецкий и дочь полковника девица Евдокия Емельянова Власкова» [10, арк. 194].

Цей запис стане у нагоді мистецтвознавцям, які досліджують життя і творчість родини Мурашків, а особливо життєпис Олександра Олександровича Мурашка. Його матір'ю вони, без сумніву, називають Марію Іванівну Крачковську, дочку священника з-під Борзни (до речі, Іван Григорович Крачковський був священнослужителем Покровського храму села Некрасове Глухівського повіту (з ? до грудня 1896 р.). Науковці не звернули увагу на лист Людмили Леонтьєвої, в якому вона називала матір'ю Олександра Мурашка рідну сестру її матері Марію Омелянівну, в дівочтві Власкову. Людмила Йосипівна згадувала, що вінчання Олександра Мурашка й Марії Власкової (доньки полковника, учасника війни з французами 1812 року) відбулося в 1863 році. Мабуть, ця подія відбулась на початку року, бо вже в листопаді Бог їх обдарував первістком Михайлом. Доля цієї дитини невідома. Документального підтвердження про шлюб ми не знайшли, бо відсутні метричні записи Успенської церкви за цей рік. Вінчання в ті часи відбувалося, як відомо, в церкві, до парафії якої належала наречена. Молодята отримали цінні подарунки від рідного брата батька нареченої, архімандрита Геннадія – золотий годинник, килим і шубу з чорно-бурих лисиць. У листах Л. Леонтьєвої є багато цікавих спогадів із часів свого дитинства та юності, коли на хутір (мається на увазі хутір її батька Бардаків, що знаходився на східній околиці Воронежа) приїжджав Олександр (Олександрович) Мурашко.

У 1869 році в домі Мурашків трапилася пожежа. Із листів Миколи Івановича до своїх друзів стає відомо, що вона була не першою. У 1865 році у листі до свого друга Гаврила Софійського він писав: «Не за себе, за татуся сердце болит, что на старости літ пришлось итить в чужу хату...» [9]. Микола Мурашко у вище згаданому листі до А. Прахова за 1867 рік зазначав, що за його відсутності у Воронежі протягом майже двох років батьки збудували нову хату, де все було для нього нове й незнайоме.

Повернемося до того трагічного для сім'ї Мурашків дня 15 серпня 1869 року (у цей день у Воронежі проходив Успенський ярмарок), коли від недбалості одного з підмайстрів Мурашків (вони мали у Воронежі іконостасну майстерню) згорів будинок і все майно.

Старші Мурашки, певно, перейшли жити до родичів, а Олександр Іванович із родиною, за спогадами Л. Леонтєвої, переїхав до Чернігова, де відкрив художню майстерню.

Майже не існує свідчень про перебування О.І. Мурашка в Чернігові. Деякі дослідники пишуть, що він взагалі жив і мав майстерню в Борзні. Чернігівський період, звичайно, потребує окремого дослідження. Авторам статті вдалося знайти інформацію, яка опосередковано говорить про чернігівський період Мурашків. «Земский сборник Черниговской губернии» від 15 вересня 1883 року розповідав про сільськогосподарську виставку, яка проходила в Чернігові. Серед нагороджених медалями зустрічаємо прізвище Мурашка: «Бронзовые г. Мурашко за деревянную резную раму и киот-складень» [12, с. 92].

Доклав своїх рук О.І. Мурашко й до робіт у соборі св. Спаса в Чернігові: «У кінці XIX ст. ікони були поновлені іконописцем із містечка **Воронеж** (виділення – автори) Олександром Івановичем Мурашком. Зважаючи на те, що в храмах України збереглося мало старих іконостасів, цей являє неабияку мистецьку й духовну цінність» [13, с. 52]. Гадаємо, в чернігівських архівах достатньо документів, що засвідчують роботу художньої майстерні Олександра Мурашка й дають відомості про його біографію, зокрема зв'язки з Воронежем.

Інше джерело говорить: «В 1870–1871 рр. іконостас був поновлений майстрами іконописної майстерні Олександра Івановича Мурашка...» [14].

Щодо іншої таємниці родини Мурашків – чиїм сином був Олександр Олександрович Мурашко – мистецтвознавці тут категоричні. На їхню думку, матір'ю була Марія Іванівна Крачковська, а Олександр Іванович Мурашко – вітчимо. Людмила Леонтєва запевняє, що він є сином рідної сестри її матері Марії Омелянівни Власкової та її законного чоловіка О.І. Мурашка. Ми вважаємо, що правда знаходиться десь посередині. Процитуємо краєзнавця Ганну Черкаську: «Він (Олександр Іванович Мурашко – автори) частенько приїздив у Київ до брата і мав роман із дочкою священника Марією Крачковською (за свідченням Адріана Прахова)» [15]. У іншій статті та ж таки Ганна Черкаська додає: «7 вересня 1875 року в Києві Маня Крачковська народила гріховний плід – сина Сашка. Бідна дівчина пішла з дому, народила по-тай і хотіла відмовитися від малого, але її брат забрав дитину до себе на Чернігівщину. Коли Сашкові було дев'ять років, його мати перейшла жити до Олександра Мурашка. На той час іконописець переїхав до Києва» [16]. Гадаємо, що це сталося, коли Сашкові меншому виповнилося не дев'ять, а 14–15 років. Тоді О.І. Мурашко переїхав із Чернігова до Києва на оздоблювальні роботи у Володимирському соборі. У ці ж 1888–1889 роки померла Марія Омелянівна Власкова (за свідченням Л. Леонтєвої), законна дружина Олександра Івановича. «Нарешті Микола Мурашко, А. Прахов, В. Васнецов і М. Нестеров зламали опір Олександра Івановича. Вони вмовили О. Мурашка одружитися з Марією Крачковською і усиновити власного сина (гріх молодості). Відгуляли пізні весілля, на якому А. Прахов був весільним батьком і була присутня вся майстерня» [15].

О.І. Мурашко

Чи знали у Воронежі, хто була справжня мати Сашка? Питання риторичне. Мабуть, це була родинна таємниця самого Олександра Івановича й Марії Омелянівни. Можна припустити, що законна дружина не знала про існування позашлюбного сина її чоловіка. Але ж він приїздив у Вороніж, й Л. Леонтєва зберегла в пам'яті багато побутових дрібниць, пов'язаних із Сашком, які вигадати вона не могла, та й навіщо б це їй було потрібно. Деякі мистецтвознавці зазначають, що Олександр молодший жив певний час у Чернігові й допомагав батькові в майстерні.

Актуальним, на нашу думку, є і наступне питання, яке дослідили автори статті: «Хто робив іконостаси для воронізьких церков?». О.М. Корнієнко у своїй книзі «Зруйновані храми Сумщини. Мартиролог втрачених святинь», аналізуючи свідчення воронізького краєзнавця М.А. Андрєєва, писав у розділі про Успенську церкву: «Церква мала визначний іконостас – різьблений з позолотою, виконаний місцевим різьблярем Адріаном з Дорошенкового хутора (зараз входить до складу Воронежа – автори), учнем М. Мурашка [17, с. 293]. Мурашки жили у Воронежі і тримали тут іконостасну майстерню, тож упевнено можемо стверджувати, хто робив різьблені іконостаси для воро-

нізьких церков. Митці цієї родини були ще й талановитими художниками-іконописцями, тому, безсумнівно, вони також особисто писали ікони і робили церковні меблі. У тому ж таки вище цитованому листі Миколи Мурашка до Гаврила Софійського за 1865 рік автор із розпачем пише: «Подумаєш. Кат его побери ту хату, останься омбар з салом, ну і хрін его побери той амбар. Коли б удалось вихопить зроблений Канастас. А то тепер гроші забрани, а канастас згорів. Просто сил не хапає» (*збережена авторська стилістика й правопис – автори*) [12].

Коли за станом здоров'я Микола Мурашко у 1867 році змушений був залишити Петербург і повернутись до Воронежа, то тут він не гаяв часу марно. Микола записував місцевий фольклор, змальовував воронізькі краєвиди. Так, наприклад, легенда «Музикант і чорт», яка була записана у Воронежі, увійшла до фольклорного збірника М. Драгоманова.

У цей час М. Мурашко підтримував зв'язки із ще одним відомим вороніжцем Петром Омеляновичем Чуйкевичем. Про це дізнаємося з листів Петра Чуйкевича до Пантелеймона Куліша за 1867 рік. З останнім М. Мурашко був знайомий особисто, оскільки Пантелеймон Олександрович одного разу дуже допоміг Миколі. Ось як про цей випадок він сам писав у своєму Щоденнику: «Мы с братом Федюшей двинули в Петербург и чуть ли не с полтиной туда прибыли. Во мне принял участие П. Ал. Кулиш, пристроил меня к одной Литографии, хозяин земляк Ал. Петр. Червяков был добрый человек» [11, арк. 250]. Отже, з легкої руки Пантелеймона Куліша Микола Мурашко мало не став літографом. Хоча й не став, але в молоді роки зарекомендував себе як талановитий графік, який встиг створити свій шедевр – літографічний портрет Т.Г. Шевченка (1864–1867). Також у студентські роки М. Мурашко разом з іншим вороніжцем, студентом Петербурзької академії мистецтв Євгеном Макаровим, відвідували зібрання українського земляцтва, яке гуртувалося біля «Основи» (першого українського науково-літературного часопису, що видавали П. Куліш та В. Білозерський разом з іншими однодумцями в Петербурзі).

Закінчуючи своє дослідження, хотілося б зупинитися ще на одній воронізькій родині, з якою підтримували стосунки Мурашки, – родині Верисоцьких. Можливо, це прізвище зацікавить мистецтвознавців у питанні ідентифікації тих Верисоцьких, які були свідками на весіллі Олександра Олександровича Мурашка й Маргарити Августівни Крюгер у 1909 році [18, с. 30–31]. Хома Йосипович Верисоцький був настоятелем храму Покрови Пресвятої Богородиці у Воронежі (1850–1886). Багаточисленний рід Верисоцьких проживав у Воронежі та перебував у родинних зв'язках із Бардаковими й Власковими. Наприклад, Олександр Кузьмич Верисоцький був свідком від нареченої Ганни Омелянівни Власкової у шлюбі з Йосипом Йосиповичем Бардаковим (батьки Л.Й. Леонтьєвої). Зберігся оригінал документа від 1885 року під назвою «Воронежский сиротский суд», у якому зазначається, що опікунами над малолітніми дітьми Йосипа Бардакова та Ганни Власко-

вої, після їхньої ранньої смерті, став священник Хома Верисоцький і рідна сестра Ганни Євдокія Власкова.

Митці Мурашки відіграли важливу роль у відродженні української культури та духовності. Тож, гадаємо, що дослідивши ще одну, досі не вивчену сторінку в життєписі цих талановитих українців, ми зробили важливий крок до пізнання нашої історії.

ПОСИЛАННЯ

1. Кривко Я. М.І. Мурашко: літературно-мистецька географія Глухівщини // Народна трибуна. – 1968. – 5 вересня. – С. 3.
2. Ступак Ю.П. Видатні художники Сумщини. – Х.: Прапор. – 1969. – 48 с.
3. Микола Мурашко – художник з Глухова // Народна трибуна. – 1994. – 10 серпня. – С. 3.
4. Хвостенко Г. З глухівського сузір'я: Про нашого земляка художника М. Мурашка // Глухівщина. – 1994. – 31 серпня. – С. 4.
5. Заїка В. Вчитель майстрів: Про живописця з Глухова М.І. Мурашка // Соборний майдан. – 2004. – № 3. – С. 2.
6. Абрамов І. З історії та культури селища Вороніж: Фольклорно-етнографічні та краєзнавчі нариси / Упорядкув., передм., прим. С.В. П'ятаченка. – Суми: «МакДен», 2007. – 132 с.
7. Андреев Н. Иоанн Кириллович Бугославский / Н. Андреев // Советское Полесье. – 1905. – № 82. – С. 2.
8. Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 2232, оп. 1, спр. 28.
9. Лист с особистого архіву мистецтвознавця, заступника генерального директора з наукової роботи Національного художнього музею України Л.В. Толстової (Київ).
10. Державний архів Сумської області, ф. 1136, оп. 1, спр. 6, арк. 167 зв.
11. Національний художній музей України (НХМУ), ф. 17, од. зб. 3, арк. 250.
12. Земский сборник Черниговской губернии. – 1883. – № 7–12. – 15 сентября. – С. 92
13. Віроцький В.Д. Храми Чернігова. – К.: Техніка, 1998. – 207 с.
14. Духовні святині Чернігівщини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.qorod.cn.ua/citi/Kniqi-o-cherniqove1886-duhovni-svjatini-cherniqivshini.htm>.
15. Черкаська Г. Олександр Мурашко. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: histori.com/topics/famous_people/5929.
16. Черкаська Г. Мурашки: Микола та Олександр. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: histori.com/topics/famous_people/6073.
17. Корнієнко О.М. Зруйновані храми Сумщини. – Суми, 2009. – 368 с.
18. «Эти десять лет большого, глубокого счастья...»: Спогади Маргарити Мурашко / Авт. ст. та ком. Дар'я Добрія; укл. Віталій Ткачук. – К.: ArtHuss? 2016. – 168 с.: іл.

Миллер Н.В., Рязанова Т.Н. Тайны семьи Мурашко, или кто делал иконостасы для воронежских церквей?

Работа приурочена ко 175-летию со дня рождения известного художника, педагога, основателя Киевской рисовальной школы – Николая Ивановича Мурашко. В статье рассматриваются некоторые семейные тайны известных художников из рода Мурашко, излагаются новые материалы о проживании семьи Мурашко в местечке Воронеж (бывшего Глуховского уезда).

Ключевые слова: Л.И. Леонтьева, Н.И. Мурашко, А.И. Мурашко, А.А. Мурашко, художник, иконописец, семья Мурашко, Воронеж, Покровская церковь, Власковы, Бардаковы.

Miller N.V., Ryzanova T.M. Secrets of the Murashko family, or who was making iconostasis for Voronezh churches?

The work is dedicated to the 175th anniversary of the birth of the famous painter, educator, founder of the Kyiv Drawing School - Mykola Ivanovych Murashko. This article submitted some of the family secrets of famous artists Murashko, presents new materials about living family Murashko in a small town Voronezh (ex. Hluhiv district).

Key words: L.I. Leontieva, M.I. Murashko, O.I. Murashko, O.O. Murashko, artist, icon-painter, family Murashko, Voronezh, Pokrovskaya church, Vlaskovy, Bardakovy.

26.02.2019 р.

